

FARKAS HENRIK

E mint Ellenállás

DELEUZE ÉS AZ ELLENÁLLÁS

1.

Nincsen ellenállás. Ellenállások vannak. A forradalmaré, a művésze, a filozófusé. Vagy egy állaté, egy kőé. A létezés különféle módjai az ellenállás eltérő formáit hozzák működésbe. A különféle létmódok ugyanakkor folyamatosan termelődnek: nem csupán új fajták, tevékenységek stb. jönnek létre, de a már létrejötték is folyamatosan osztódnak, sokasodnak, új létmódokká válnak, amennyiben a létezés új és új lehetőségeit képesek, a maguk módján, kifejezésre juttatni. Nem létezik tehát *a* művész, csak művészek, nincsen *a* filozófus, csak filozófusok stb. Ezért nem definiálható végérvényesen egyetlen létező, így maga a filozófus sem (de ugyanígy egy állat, egy kőzet stb. sem). A létezőket mindig külső feltételek kényszerítik változásra. E benyomások, hatások eredményezik új oldalaik megjelenését, azt, hogy bennük szunnyadó virtualitásokat fejezzenek ki, s idővel értelmük is változáson menjen keresztül: a farkas territóriuma megváltozásával kutyává válik. De a kóbor kutyák ugyanígy rálépnek a farkassá válás útjára. Hasonlóan, a kalapács egy meghatározott közegben támasztékká válik, de a támaszték is magában hordozza a kalapácsá válás lehetőségét. Az egyes létmódok tehát változóban vannak, semmint hogy valamely irányba végleg kifermálódnának, a lét vagy a Természet pedig, mint Spinozánál, meghatározatlan és folyamatosan termelődő módosulásokon keresztül tárulkozik fel, anélkül, hogy pontosan meghatározhatnánk változásának határait vagy irányait (a létnek nincsen orientációs pontja, széle vagy közepe). A lét folyamatosan alakuló, új és új eltéréseket, különbségeket létrehozó nyitott végtelen. „A filozófia a sokaságok elmélete.” (D, 125)

De mivel szemben lép fel egy létező? Deleuze e kérdésben is spinozista marad: azzal szemben, ami léttörekvésében gátolja (Deleuze-nél, hasonlóan Spinozához, az élet nem organikus, és minden létezőt megillet). Minden létező szükségképpen mutat ellenállást azokkal a létezőkkel szemben, amelyek megpróbálják gátolni, megsemmisíteni. A beton szükségképpen ellenáll a kalapácsnak, a fém a tűznek, a szabad társadalom a hatalom kényszerének. Mindegyik a maga módján. A szabad társadalom ellenállása például jóval komplexebb, mint egy állaté vagy egy fémé. A civilszférától a politikai egyesülésekig vagy intézményekig mindent áthat, átítat, s minden szinten más taktika, más cselekvés kényszere hajtja. A filozófus ellenségei, szemben a fém, az állat stb. ellenségeivel, a gondolkodás lehetőségeit aláaknázó tényezők, s amennyiben a gondolkodás számtalan módon jelenik meg, így az azt akadályozó tényezők is többfélék. Ezek különféle megjelenési módjait hívja Deleuze ostobaságnak. A filozófia ellenségeivel szembeni ellenállás, amennyiben az ostobaság mindenhova beférkőzik, mindent áthat, fojtogat s leválaszt képességeiről, túlmutat a gondolkodáson, s így végső soron az egyes életek fenntartásáért, kibontakozásáért vívott küzdelemre utal.

A különbségek burjánzása, a megzabolázhatatlan és kiszámíthatatlan empíria, a pluralizmus konkrétsága tehát az, amely kijelöli a deleuze-i gondolkodás lehetőségeit, és azt hirdeti, hogy e lehetőségek korlátlanok (azaz nem fektethetőek le feltételei, a gondolkodás lehetőségei beláthatatlanok). Az a filozófia, amely a még nem lehetséges – vagyis a lehetetlen – lehetővé válását állítja, az elgondolhatatlan megvalósulását (vagyis a boldogságot, ha Badiou meghatározását vesszük alapul), annak a tehetetlen, s végső soron a fennállót folyton vizsgáló gondolkodásnak üzen hadat, mely szerint a létezés (benne az emberi természettel, a társadalommal, a történelemmel stb.) megváltoztathatatlan, szükségszerűségek, determinációk uralják. Deleuze tehát egyrészt az aktuális lehetőségi horizontunkat meghaladó, saját korlátainkat és jól kipárnázott territóriumunkat felszámoló és új ismeretlen területekre kilökö, vagyis *deterritorializáló-reterritorializáló* gondolatokat próbál színre vinni; érvényesíteni kívánja, ami eddig lehetetlennek vagy örültségnek tűnt (így érvényesíti Szent Pál Jézus feltámadásának, Nietzsche az ember feletti ember felbukkanásának, Marx pedig a szabad emberek szabad közösségének gondolatát). Ugyanakkor e gondolkodás az esetlegesség, illékony-ság alakjában megidézi a káoszt is. Egyrészt azért, mert minden egyes létező kiszolgáltatottja számtalan egyéb létező esetleges hatásának, amelyek megjósolhatatlan változásokat idéznek elő benne, amennyiben új, virtuális sokaságokat mozgósítanak (ahogy egy gondolattal való találkozás számos, új, számunkra is meglepő gondolatot indíthat útjára), másodsor azért, mert e sokaságok új sokaságoknak adhatják át a helyüket, s így bármikor átírhatják az előzőek létmódját (például egy kérdéssel kapcsolatban a korábbi gondolatok újjá alakulnak). Az így létrejött sokaságok ráadásul további sokaságokat hozhatnak mozgásba, s a legkülönfélébb hullámmozgások söpörhetnek végig, a legkülönfélébb szinteken (gondolataink szinte egészét átmossa). A filozófia egyszerre célozza e pluralista valóság érvényre juttatását, fenntartását és működtetését, szemben a pluralizmust tagadó és gátló erővel és hajlamokkal, másrészt folyamatosan egyensúlyoznia kell azért, hogy olyan elrendeződéseket, kapcsolódásokat hozzon létre, amelyekre ideiglenesen ráléphet, majd továbbblendülhet, anélkül, hogy valaha is elnyelné a káosz.

A káosz és az ostoba, tehetetlen gondolkodás éles különbségeik ellenére egy táborba sodródhatnak (bár soha nem egyesülnek), s ami még zavarba ejtőbb, alig különböztethetőek meg a filozófiai gondolkodáshoz immanensen hozzátartozó mozzanatoktól. Ez utóbbi állandóan megmerítkezik a káoszban (a deterritorializáló mozgás már maga is csipetnyi káoszt generál), peremein pedig újra és újra feltételek, ideák ütnek fel a fejüket, amelyekkel folyamatos kapcsolatban van, kritizálja, szapulja, lebontja azokat, így működése részét képezik. A káosz inkább adottság, s a létezés potenciáját, az affektusok és affekciók egyénekkel szembeni kimeríthetetlen túlerejét mutatja, amely minden irányból hat rájuk, érinti azokat. A gondolkodásnak nem annyira ellensége, inkább paradox kihívója: hogyan lehetséges úrrá lenni egy olyan erőn, amelynek hatalma végtelenszer felülmúl minden létmódot? Hogyan kell a filozófiának belenyúlnia a káoszba, hogy az élő, változásra képes elrendeződésekben tekintsen vissza rá, Deleuze Joyce-tól vett kifejezésével „káozmosszá” váljon?

Ehhez a gondolkodásnak egyszerre kell létrehoznia saját terepét, immanenciasfjkját, ahol mozgásba lendülhet (a sík létrejötté éppen azt jelenti, hogy a gondolkodás mozgékonyá, kreatívvá válik, ide-oda ugrik), valamint – e mozgással egyidejűleg – azokat a fogalmakat, amelyek, pusztán sebességük által, összekapcsolják azokat a létmódokat, amelyek a fogalom, s egyben egy új individuációs folyamat, egy újabb létmód összetevőivé is válnak („Egy madár

fogalma nem a fajában vagy nemében leledzik, hanem testtartásainak, színeinek, hangjainak kompozíciójában... A fogalom folyamatosan saját összetevői felett cikázik, és egy meghatározott rend szerint átfut rajtuk...” QPh, 23). A gondolkodás mozgása egyszerre szűri, rendezi a káoszt – hiszen a mozgás kapcsolódásokat teremt, s minél intenzívebb a mozgás, annál intenzívebb, differenciáltabb a kapcsolódások sora, s töri meg a külső képekhez tapadt, bénult gondolkodást (a fenti példában a nemek és fajok szerint kategorizáló elképzelést). A deleuze-i filozófia mozgás- és sebességtan, ahol a gondolkodás gyorsulásokra és lassulásokra, hirtelen nekiiramodásokra és fékezésekre válik képessé, s inkább kinetikus és ritmikai szabályserűségek uralják:

A fontos az, hogy az életet, az élet minden individualitását ne mint formát vagy a forma fejlődését, hanem a sebességek differenciális összességének viszonyaiként, a részek lassúságaként és gyorsulásaként értsük meg. Sebesség és lassúság kompozíciója az immanencia-síkon. Hasonlóan ahhoz, ahogy a zenei forma a hangrészek sebességének és lassúságának viszonyaitól függ.¹

2.

Deleuze-nél a filozófia ellenségei eredetileg nem kívülről támadnak, hanem a kanti intuíciónkat követve magában a gondolkodásban ütik fel a fejüket, s talán a káosztól való rettegés hívja őket életre: a gondolkodásnak abból a különös hajlamából fakadnak, amely, még mielőtt munkába kezdene, már határokat jelöl ki önmagának (a deleuze-i kritika itt már Kantot sem kíméli, s a gondolkodástól nem metafizikai, a totalitásra irányuló, hanem épp fordítva, kereteket felállító hajlamát kéri számon). Feltételeket és célokat szab, hogy kordában tartsa a valóságot: „az abszolút horizontot relatívvá teszi” (QPh, 45), a gondolkodástól idegen képzetekkel, ideálokkal szűri, válogatja a valóság pluralitásának, gazdagságának tolatkodó jelenlétét, amely további illúziókat, előítéleteket gyárt. A transzcendens képzetek ismérve, hogy a gondolkodás mozgását lassítja vagy megállítja s repetitívvá teszi. A külső modellek koronként változhatnak, bár jellemző alakzata, amelyet a szerző a gondolkodás dogmatikus képének, másutt a reprezentáció gondolkodásának nevez, az antikvitás óta uralja a filozófiát. Az uralkodó alakzat maga is összetett, s a következő feltételezésekre épül: a gondolkodásban csak az igazság lehet a tét, a gondolkodást kizárólag az igaz és a hamis értékei mérik; az igazságot a gondolkodás velünk született természetes gyakorlata, a józan ész mindig biztosítja; a tévedés a gondolkodástól idegen elem, amely leggyakrabban az érzéki valósághoz köthető, ez utóbbi téríti el a gondolkodást, és viszi tévútra; a külső elemek csábításának engedő gondolkodás számára ki kell dolgozni egy módszert, azaz olyan támpontokat, amelyek a gondolkodást a helyes mederben tartják, és természetes gyakorlatának működését (azaz a józan ész) biztosítják.²

De vajon miért vesszük készpénznek, hogy a gondolkodás az igazságot akarja (nem inkább életminőségekre tör, nemességre, örömrre)? Miért gondoljuk, hogy a gondolkodás értékét az igaz és a hamis szabja meg (vannak banális, ostoba, közhelyes igazságok, és merész, szárnyaló gondolatok, amelyeket a tévedés árnyéka kísér)? Miért gondolja a józan ész, hogy már eleve minden lehetőséggel eljátszott (a filozófiának nem épp a változás szolgál kihívá-

¹ Gilles Deleuze, „Spinoza és mi”, in *Enigma*, 1997/13, 14–15.

² A gondolkodás képének problémájához Deleuze újra és újra visszatér. Legkimerítőbb ismertetését lásd: LS, 169–217; PS, 93–100; N, 163–174; QPh, 34–53.

sul)? A gondolkodás dogmatikus képe a vizsgálódásnak ezen a szintjén, a filozófia történetében megjelenő és uralkodóvá váló alakzattal azonosítható. A feltételeknek az a konkrét fogalmi hálója, amely a gondolkodás történeti alakzataiban – Platóntól a fenomenológiáig – felüti a fejét, azonban csak tünet, s a gondolkodás egy olyan beállítódását feltételezi, amely hajlamos a valóság ütközőzónái, a konkrét találkozások helyett más irányba tájékozódni. Ez a gondolkodáson belüli két, egymást kiegészítő, öntudatlan destrukciós mozzanatra utal: egyrészt arra, hogy a gondolkodás működése érdekében hajlamos külső, tőle idegen transzcendens elvekre támaszkodni, vagyis gúzsba kötni magát, lemondani képességei kibontakoztatásának lehetőségéről, eleve eldönteni, mire képes, anélkül, hogy kipróbálná azt (s ezzel paradox módon működését, saját, tényleges törekvését aknázza alá); másrészt e hajlama már maga is feltételez egy meghatározott létmódot, amely az élet lopakodó sokszínűségét, gazdagságát és erejét nem képes befogadni, képtelen olyan találkozásokra, amelyek a gondolkodás gépezetét, annak immanens, magát az életet kibontó mozgását működésbe hoznák. Az ostobaság tehát nem az igazság, a módszer elutasítását, nem tévedéseket jelent, hanem egy a gondolkodáson belül létrejövő elhajlást, devianciát, olyan nehézkedést, tehetetlenséget, amely kiskorú marad, hiszen másra támaszkodik, nem viseli el a gondolkodásnak az élet által kikényszerített teremtő és önteremtő mozgását. Általánosabb értelemben a filozófia ellensége a kishitű gondolkodás, amely másokra hagyatkozik és másokból él, igazolását önmagán kívül keresi, s teljesítménye kimerül egy kimerevített, idegen kép bűvöletében. A gondolkodás mozgását kimerevítő, megbénító tendenciák széles skálán mozognak, az egészen kifinomult szofizmától a szélsőségesen vulgáris alakzatokig. A filozófiában felbukkanó formáitól a média, a kommunikáció, a vélemények vagy épp a vezér ismétlődő, tompa monológjáig, amely minden különbséget szép lassan felőröl.

3.

A valódi empirista mindig a konkrétumokra kíváncsi. Nem az ellenállásra általában, az ostobaságra általában, hanem arra az egyedi miliőre, arra a sajátos, konkrét közegre, ahol *egyvalami* ostobává válik, arra a miliőre, ahol *egyfajta* ellenállás kifejlődik, és utat talál magának. Minden miliőhöz másfajta ostobaság társul, minden miliő más ellenállási módokat kíván. A (miliők közötti) minimális különbségek az (ellenállások) maximális eltéréseit hozhatják létre, a maximális eltérések pedig nem ritkán minimális különbséget takarnak. Így például a közvélekedés ostobaságának minimális különbségei ellenére a filozófiai ellenállás egészen eltérő útjai jelennek meg Szókratésznál, Spinozánál vagy épp Deleuze-nél. (A közvélekedés leegyszerűsítő, ostoba gondolkodásával szembeni undor mindhárom szerző életművében fontos szerepet játszik, de persze nem csak náluk.)

A filozófia feladatát értjük félre, ha azt várjuk el tőle, hogy helytől és időtől függetlenül, általában határozza meg a filozófia összes lehetséges ellenségét és ellenállási formáját, ha azt hisszük, a filozófia ellenségei és ellenállási módjai egyszer és mindenkorra kijelölhetőek, számszerűsíthetőek, dobozolhatóak. A filozófusnak mindenkorra közege diktál („A gondolkodás mit sem ér anélkül, ami gondolkodásra kényszerít...” PS, 94), és minden egyes új közeg (legyen az bármekkora léptékű, akár egy szűkebb kör, akár egy egész kor) a gondolkodás új módját kényszeríti ki. A filozófus feladata a kor affekcióinak gondolati feldolgozása, elrendezése és kritikája. Amennyiben a filozófus figyelmen kívül hagyja közegét, azt az élethelyzetet, amelyben tevékenykedik, amelybe be van ágyazva, s figyelmen kívül hagyja ott kísértő ellen-

feleit, gondolkodása absztrakttá, kiüresedetté, semmitmondóvá válik („ha a filozófia kritikai igénye nem újul meg cselekvően minden korszakban, a filozófia meghal, s vele együtt a filozófus, a szabad ember képe is” NPh, 169). A közeghez fűződő viszony külön művészetet jelöl, s a gondolkodó könnyen félreértheti a kor ostobaságai elleni ellenállást. A filozófusnak, ha nem akar saját gondolatainak áldozatává válni, a kor uralkodó közvélekedésével szemben látszólagos ellenállást magára erőltetni, vagy épp ellenkezőleg, divathullámokat meglovagolni, és a korszellem képviselőjeként tündökölni, minden közeget a maga mértéke és nívója szerint kell mérnie, az egyes közegekben és szintjeiken másképp kell mozognia, máshová kell figyelnie, mást és máshogy kell kiemelnie vagy figyelmen kívül hagynia. A filozófiai praxis ennek a másnak és máshogynak a mestersége (állandóság, letelepedés, architektonika helyett ritmus és improvizáció, nomád mozgás). A filozófusnak nem csak állandóan előlről kell kezdenie a gondolkodást, de mindig egy kissé másképp is kell azt gyakorolnia. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy egy közeg ne ismétlődhetne, ne maradhatna fenn évszázadokig, de azt sem, hogy ne omolhatna össze akár pillanatok alatt. A változás mértéke meghatározhatatlan és kiszámíthatatlan.

4.

Deleuze szerint a filozófiának inkább stratégiákban, mint módszerben érdemes gondolkodnia, s bármi megfelelhethet, ami megtöri a monoton, ismétlődő mítoszok hatalmát, ami képes a gondolkodást mozgásra, új lételemények, perspektívák teremtésére bírni. Megkérdőjelezni, kritizálni, gyanúperrel élni, leleplezni, dadogni, kuncogni, bolondozni, viccelődni vagy provokálni... – ezek mind az ellenállás egy csapással végrehajtható különféle filozófiai formái. De persze ott vannak az összetett stratégiák is. A filozófia felejthetetlen hadműveletei. Spinoza. Kant. A filozófus bármely megoldást választja, ellenfele túl későn ébred. A meglepő és direkt támadás épp annyira válhat megbénító fegyverré (Nietzsche kalapácsa, Szókratész mint rája, bögőly), mint a filozófiai cselszövés láthatatlan fonalainak lassú fojtása (Spinoza vagy Proust, a pók³). A filozófusban ott lappang tehát a nyílt sisakkal küzdő férfi és a cselszövő nő. Dionüszosz és Ariadné. Lucretius, Hume vagy Nietzsche inkább közvetlen harcmodort választ. Spinoza nem csak „filozófus-Krisztus” (aki megvált szenvedéseinktől), de a legnőiesebb filozófus is. E filozófusok, nemeik, stratégiáik a deleuze-i síkon egymás kiegészítőivé és alakítóivá válnak. Deleuze Spinozán, Nietzschén stb. keresztül közvetlen és közvetett stratégiákat érvényesít, nővé, férfivá válik, e filozófusok virtuálisan szunnyadó ötletei, gondolatai a deleuze-i gondolkodás következtében új fogalmakban aktualizálódnak, új értelmet nyernek, s a deleuze-i, spinozai, hume-i stb. sík együtt egy olyan virtuális hálót alkotnak, ahol e filozófusok fogalmai, gondolatai folyamatosan egymásba alakulnak, s amelyet immár deleuze-i–nietzsche-i, deleuze-i–hume-i, deleuze-i–spinoza-i stb. (és fordítva, nietzsche-i–deleuze-i, hume-i–deleuze-i stb.) fogalmak, fogalmi szereplők (Szókratész, Zarathusztra, Dionüszosz, Ariadné,

³ Deleuze a pókhálóhoz hasonlítja Proust regényfolyamát, az elbeszélőt pedig egy pókhoz. „A pók sem lát semmit, nem érez semmit, nem emlékszik semmire. Csak éppen a hálója végén észreveszi a legkisebb remegést is, amely intenzív hullámban adódik át a testébe, és amely arra készíti, hogy a megfelelő helyre siessen... A regény nem úgy épül fel, mint egy katedrális vagy egy ruha, hanem mint egy pókháló. Az Elbeszélő-pók, akinek a hálója maga a regény, amely minden újabb jel által megmozgatott szállal egyre tovább készül, tovább szövődik: a háló és a pók, a háló és a test, egy és ugyanaz a személy.” (PS, 181) Spinoza pókokhoz való sajátos vonzódásához lásd: Deleuze 1981a, 21.

az idióta, a nomádok stb.), sőt nemek, állatok népesítenek be. De leállhatunk-e meghatározott számú személynél, állatnál, nemnél vagy meghatározott létmódoknál? A filozófus nem csak férfi, nő, bögöly, rája, pók, idióta, forradalmár, de növényé, rizómává, ásvánnyá stb. is válhat. Nem arról van-e szó, hogy a filozófus állat, növény- és kőzetfajták sokaságát hozhatja mozgásba? Sőt, akár új fajtákat, új nemeket is teremthet. Még nem létező hibrideket és életformákat hívhat életre. A gondolkodás még nem elgondolt pozíciói ismeretlen állatfajtákat és nemeket, még nem elgondolható életformákat, világokat tartalmaznak, s maga a filozófus egyszerre válik teremtőjévé és lakójává e roppant univerzumnak. Íme az ellenállás dialektikája: a negatív erők pusztítása teremtő erők és teremtmények sokaságát szabadítja ránk. Deleuze (Spinoza képébe bújva) filozófusistenné vált. A filozófusok, Deleuze maszkján keresztül, teremtő istenekké váltak...

5.

A filozófus és a filozófia küldetése világos: ellenállni az ostobaság, vagyis a mítoszok, a babonák, a hamis és torz hitek vonzásának! („A filozófia arra szolgál, hogy kárt okozzon az ostobaságnak... Nincs más gyakorlata, mint ez: leleplezni az alantas gondolkodást, bármilyen alakba bújjék is. Létezik-e még diszciplína a filozófián kívül, amely tervbe veszi az összes misztifikáció kritikáját, tekintet nélkül annak forrására és céljára?”⁴ NPH, 167) A gondolkodás a mozgást és változást viszi színre. Ellenállása és annak célja azonban állandó: felszámolni a feltételekhez kötött, tehetetlen gondolkodást, és bevezetni a feltétlent: a gondolkodás örök mozgását. A filozófus folyamatosan változtatja a pozícióját, mozog, kitér, új perspektívákat teremt. Mindennek nekiront, ami egyoldalú, homogén és kizárólagosságra tör, azaz ami vak és ostoba. De miközben leépít egy területet, újraépít egy másikat (deterritorializáció-reterritorializáció): csak egy új pozíció és egy találó gondolat teheti érvényessé a támadást. Ez a folyamatos mozgás, helyváltoztatás, a perspektívák folyamatos teremtése, az egyoldalúsággal szembeni folyamatos ellenállás az a pont, ami a deleuze-i filozófiában abszolút és állandó. A megingathatatlan és mozdulatlan, ami minden mozgást kísér. Mozgó nullpont. Élet. A filozófust mindig és mindenütt kísérti, izgatja, fenntartja és kötelességet ró rá; a gondolkodás érzelmi-etikai kérdéssé válik.

6.

A deleuze-i filozófus látszólag forradalmár, de a forradalmárok között rögtön ellenforradalmárrá válik. Hiszen irtózik az egyoldalúságtól. Még a megalkuvóknak is juttat egy csipetnyi igazságot. A gondolkodást mozgató ellenállás megakadályoz minden elköteleződést. Ezért keltheti gyakran a filozófus az opportunistá látszatát: nem köteleződik el. Saját igazságai mellett sem. Hisz azokat újra és újra kihívja, provokálja. Platón a szofisták alakjába bújlik, és nekiront saját ideaelméletének; Zarathusztrát törpe kíséri; Hérakleitosz, Hegel stb. háborút indít önmaga ellen. Az el nem köteleződés inkább kötetlenség, ide-oda mozgás, mint határozatlanság, nem koordinátlanság, hanem koordinálhatatlanság, azaz ellenőrizhetlenség és kijelölhetetlenség, meghatározhatatlan helyek kutatása. Más és más értelemben, de erre utal Szókratész atoposza, az államalkotók utópiái, Foucault heterotópiái. Lokalizálhatatlan helyeken landolni, eltűnni vagy szétszóródni, anélkül, hogy megsemmisülnénk. Ismeretlen dimenziókba jutni. Ez felveti egy másik, de valóban létező világ lehetőségét, amely nem azonos

⁴ A magyar fordításban szereplő butaságot (fr. *bêtise*) ostobaság kifejezéssel fordítottam (F.H.).

semmilyen túlvilággal. Vajon nem ezt a másik világot, a harmadik attribútumot sejtí-e meg Spinoza, amikor Isten végtelen számú megismerhetetlen kifejeződéséről beszél (amelyekből számunkra csak kettő adatik, a kiterjedés és a gondolkodás)? Az V. könyv hihetetlen sebessége, a fogalmaknak ez a fantasztikus egymásra torlódása, ez a „forgószél”, vajon nem épp azt célozza, hogy megragadjon bennünket, és eltűntessen (Isten értelmi szeretetének végtelenségében, egy örökkévaló életben)?

A deleuze-i vállalkozás tanulsága ugyanakkor nem éppen az-e, hogy a lét számtalan, számunkra még nem elgondolható világot tartogat, amelyek aztán állandóan széttörnek, majd egy újabb fázisban, a filozófusnak köszönhetően, ismét létrejönnek? A filozófia egyik nehezen meggingatható üzenete nem éppen az-e, hogy az embernek nincsen lehetősége a végső letelepedésre, lakozásra, ezért valójában nincs is végső helye, területe (hiába keresi); inkább pillanatnyi átjárókat épít ki, s ezeken keresztül közlekedik, hozza létre útvonalait? Révbe érni, megállapodni, lezárni végérvényesen egy szakaszt, bármilyen értelemben letelepedni: ezek az ember nagy álmai és illúziói, az Állam filozófiája (szemben az állandóan vándorló nomádokkal, egy nomád-filozófiával).⁵

⁵ Az Állam és a nomád tér különbségéhez, egymásba való átjátszásukhoz lásd: „Le lisse et le strié” (A sima és a barázdált), MP, 592–625.

[P mint PÓK]

Spinoza minduntalan rácsodálkozik a testre. Nem azon csodálkozik, hogy van testünk, hanem azon, hogy mire képes. A testet nem milyensége, fajtája, szervei vagy funkciói határozzák meg, sokkal inkább az, amire az affektumok által képes, akár elszenved, akár cselekszik. Affektumairól készített lista nélkül nem tudjuk meghatározni az állatot. Ebben az értelemben nagyobb a különbség a versenyló és az igásló között, mint az igásló és a szarvasmarha között. Így fogalmaz majd Spinoza egyik kései követője: figyeljétek meg a kullancsot, csodáljátok ezt az állatot, három affektum határozza meg, ez minden, amire képes az őt alkotó viszonyok függvényében, csak egy hárompólusú világ, semmi több! Hat rá a fény, s felkapaszkodik egészen az ág csúcsáig. Hat rá az emlős szaga, így rápottyan a magasból. A szőr zavarja, olyan helyet keres hát, ahol nincs szőr, hogy a bőr alá fúródva meleg vért igyon. A vak és néma kullancs számára e három affektum létezik csupán az óriási erdőben, maradék idejében pedig éveken át alhat, találkozásra várva. Mégis, micsoda erő! Végeredményben mindig olyan szervekkel és funkciókkal rendelkezünk, amelyek megfelelnek affektumainknak, melyekre képesek vagyunk. Kezdjük a kevés affektummal rendelkező egyszerű állatoknál, akik nem a mi világunkban vannak, s nem is egy másikban, hanem olyan társult világgal vannak együtt, amit kiszabtak, kivágtak, összevarrtak: a pók és a hálója, a tetű és a feje, a kullancs és az emlős bőrének szeglete, ezek az igazán filozofikus állatok, nem Minerva madara. Jelzésnek nevezzük azt, ami kivált egy affektumot, ami képessé tesz arra, hogy hatást szenvedjek el: háló rándul, fejbőrön ránc, fedetlen bőrdarab. Csak néhány apró jel, mint csillagok a végtelen, fekete éjszakában. Pók-leendés, tetű-leendés, kullancs-leendés, ismeretlen, erőteljes, szövevényes, megátalkodott élet. [...] Egyszóval a kérdés az: Mit tud a test? Milyen affektumokra vagyunk képesek? Kísérletezzünk, de azért ehhez egy nagy adag óvatosságra is szükség van. Olyan világban élünk, amely inkább kellemetlen, amelyben mind az emberek, mind az intézményesített hatalmak abban érdekeltek, hogy szomorú affektumokat közvetítsenek felénk. És éppen a szomorúság, a szomorú affektumok azok, amelyek csökkentik a cselekvőképességünket. Az intézményesített hatalmaknak szükségük van szomorúságainkra ahhoz, hogy rabszolgákká tegyenek bennünket. A zsarnok, a pap, a sok lélektolvaj, mind arról akarnak meggyőzni minket, hogy az élet kemény, nehéz. A hatalom nem is annyira az elnyomásban, mint inkább az aggodalomkeltésben érdekelt, vagy ahogyan Virilio mondja, abban, hogy irányítsa és megszervezze legapróbb, belső rettegéseinket is. [...]